

Nyelvészeti záródolgozat

A tolvajnyelvről

Készítette: Barsi Eszter II. magyar

Bírálat BARSZ ESZTER
A tolvajnyelvről
című záródolgozatáról

Barsi Eszter záródolgozata rendkívül laza gondolatvezetésű áttekintése a magyar tolvajnyelv történetének. Tulajdonképpen nem más, mint a szakirodalom néhány jól-rosszul megválasztott darabjának kivonatolt összeillesztése. A szerző nem gondolt arra, hogy a heterogén, részben nem is nyelvészek által írt, illetve már több évtizede megcáfolt munkák és azok eredményei a megfelelő szerzői koncepció nélkül nem illeszthetők össze.

A dolgozat jelen formájában sokkal inkább hasonlít egy témavázlathoz, mint egy kiérlelt tanulmányhoz. Bele-belekap egy-egy kisebb témakörbe (mi a tolvajnyelv, hogyan alakult stb.), de a módszeres, körültekintő kifejtéssel már nem foglalkozik.

Alig-alig találni a dolgozatban nyelvi adatokat, ami szintén súlyos hiba. A tolvajnyelv története a nyelvi jelek történetén keresztül nagyon jól megragadható, korszakai pontosan azonosíthatók egyes jelenségek segítségével. Barsi Eszter meg sem próbálkozik azzal, hogy maga vizsgálja meg a tolvajnyelv valamelyik területét, inkább kritika nélkül idézi a szakirodalom megállapításait.

Technikai szerkesztés, helyesírás tekintetében is számos kifogásolni való akad; részben a számítógépes szövegszerkesztés szokásos betűhibái (pl. " a „ és " helyett), de a rövidítések alkalmazásában sem követi a magyar nyelvészetben szokásos, és a záródolgozatokban kért rendszert.

A dolgozat ugyan semmilyen önálló eredményt nem tud felmutatni, a benne lévő munka alapján azonban így is értékelhető.

Érdemjegye: közepes (3).

Kis Tamás

Debrecen, 1995.06.19.

Már a múlt századtól kezdve érdekes volt a nyelvészek számára a tolvajnyelv - s ebben a magyar tolvajnyelv története. Dolgozatom célja is e nyelv kialakulásának, fejlődésének, a róla alkotott véleményeknek az összegzése.

A tolvajnyelv meghatározásánál - más-más megfogalmazásban - közelítően azonos álláspontokkal találunk. A PALLAS NAGY LEXIKON szerint a " **Tolvajnyelv**, a tolvajok, rablók, hamis játékosok stb. álétal használt nyelvjárás, mely a magyar nyelvben igen szűkkörű" (XVI.278), BÁRCZI definíciója szerint pedig a titkos tolvajnyelv (zsargon, argó) a társadalmon kívül álló elemek részben tudatosan csinált nyelve, helyesebben szókincse (Bárczi 1980. 239). JENŐ vélekedésében ez azon gondolattal egészül ki, hogy az e nyelvet használók "bűnös cselekedeteiknek sikere érdekében" alkalmazzák ezt (Jenő 1900.9).

Tulajdonképpen minden társadalmi osztálynak, összetartozó csoportnak, közösségnek megvan a maga külön nyelve, mely eltér a köznyelvtől; más csoporthoz tartozók nem ismerik vagy más jelentésben használják. Főként kifejezéseket kell ezen értenünk, amelyek a köznyelv szavaival csak körülírhatók. Ezen csoportnyelvek összességéből alakul ki a köznyelv. A társadalom minden csoportja kifejleszti csak rá jellemző nyelvét, de ezek nem térnek el élesen egymástól - az egyéneken, a csoportok tagjain keresztül hatnak egymásra. Általában az ember többféle társadalmi csoport tagja, érti és beszél ezen csoportok sajátos nyelvét - s ezekből áll össze egyéni nyelvhasználata.

A csoportnyelvek az argóval sok rokonságot mutatnak, így némi szabadsággal beszélhetünk diák-, sport-, stb. argóról is.

Csoportnyelv az argó is, mely minden nyelvben kialakul. Majdnem csak szókincsben tér el a köznyelvtől - grammatikai szempontból nem különbözik azon nyelvtől, amelyben keletkezett. A többi csoportnyelvtől pedig az a jellegzetessége különíti el, hogy célja a titkosság, a beavatottak és a nyelv szándékos, tudatos védelme. Legkorábbi adatainkból ismert nevek *nyalavi nyelv*, majd a későbbi *link hadova*, *hebre nyelv*, *jassznyelv*, *argó* és *zsargon* elnevezések egyaránt a titkos tolvajnyelvet jelöli. Ez a nagyrészt megállapodáson alapuló szóalkotás, bár bizonyos mértékig spontán, tudat alatti nyelifejlődés is.

Kialakulása, fejlődése

A XVI. század első feléig vezethető vissza eredete, ekkor már nyoma van egy magyarországi titkos nyelvnek. Hogy ez már meglévő nyelv a későbbi tolvajnyelv őse-e, közelebbi adatok híján mér nem állapítható meg egyértelműen. Pontosán tehát nem tudjuk mikorra tehető a titkos nyelvek kialakulása, de hogy miért is születtek meg, arra ésszerű magyarázat adható biztos adatok nélkül is.

Főként vásári tolvajok, betörők, zsebmetszők, kéjnök, hamiskártyások, cigányzenészek, stb., tehát a társadalom alacsonyabb osztályaiba tartozó rétegek körében keletkezhetett. Rászorultságból, természetes védelemként teremtik meg e nyelvet. Szükségük van rá, hogy az esetleges jelenlevő idegen - aki más, magasabb társadalmi osztályba tartozik, főként ha a törvény szolgája - ne érthesse meg beszédüket. Egy nyelvüket értő, de kívülálló fültanú terveiket, szabadságukat sőt életüket is veszélyeztethetné - így az önfenntartó ösztön kényeszerítette őket egy nem közérthető, speciális rétegnyelv létrehozására. Ezen tényleges, beszélhető tolvajnyelv előzményeként megemlíthetünk egy néma, jelbeszédből álló titkos nyelvet, mely azonban csak bizonyos alkalmakkor, korlátozott körülmények mellett használható (Jenő 1990.10), így nem helyettesítheti a tulajdonképpeni tolvajnyelvet.

Természetesen van más módja is a titkos nyelvek kialakulásának, mely sokkal kevésbé kényszerítő hatás miatt jön létre. Inkább csak bensőségebb hangulatot teremtenek meg ezzel kisebb csoportok, baráti társaságok, szerelmespárok vagy családok (Balassa 1924.4).

Ugyanez az ok szintén közrejátszik a valódi tolvajnyelvnél is, ha a megteremtését nem is, de de használatát részben indokolja. Hiszen a közösen beszélt nyelv erősíti összetartozásukat, a tudatot, hogy egy csoport tagjai - s így a baráti légkör biztosítása mellett magabiztosságukat is növeli.

JENŐ véleménye szerint a tolvajnyelv elsőként héber nyelvterületen alakult ki, tehát a legősibb tolvajnyelv alapjául (bázisnyelvként) a héber nyelv szolgált. Bizonyítékul szolgál e tényre, hogy erre épült az összes európai nemzet később kialakult ilyen típusú nyelve. A kezdetben egységes tolvajnyelv később - a nemzeti nyelvekhez hasonlóan - nyelvjárásokra oszlott, hisz a tolvajok állandó mozgásban lévén nem maradtak huzamosabb ideig egy területen. Eképpen egy centrumból kiindulva egyre nagyobb és nagyobb körben terjedt el - természetesen médosulásokkal; ezzel a titkos nyelv újabb nyelvjárásait hozva létre. Hamarosan más országokra is eljutottak a vándorló tolvajok, magukkal vitték a nyelvet, ami mindenütt beleilleszkedett a befogadó ország nyelvébe. Később ezek - a meglévő idegen kifejezések ellenére is - tökéletesen az anyaország nyelvén hangzanak; de JENŐ azon az állásponton van, hogy ennek ellenére jellegében mindig nemzetközi nyelv marad. Nemzetköziségét a bennük nagy számban megtalálható héber, zsidónémet, cigány és német szavak alkotják (Jenő 1900. 16-19), s közös vonásuk az őket tévő szavak és kifejezések típusa is.

Hazánk tolvajnyelve

Hazánkban a tolvajnyelv német közvetítéssel jutott be, s hosszú ideig majdnem kizárólagosan a német változatot használták itt is. Részben ez is oka, hogy a fokozatos elmagyarosodás ellenére nagyszámú német eredetű tolvajnyelvi szavunk maradt fenn. A XVIII. század vége felé már találunk alapjában magyar tolvajnyelvi szókincset, bár ez még szegényes. JENŐ 1900-ban még azt írja, hogy "magyar tolvajnép a legutóbbi évtizedben is még ritkaságszámba ment" (Jenő 1900. 19). Sokkal inkább a betyár volt a vidéki élet jellegzetes figurája, de a betyárvilág szereplői sokban különböztek a tolvajoktól. Beszédükből kevés maradt fenn, de a betyár írásról és jeladáról tudunk. Ami minden tolvajfajtaival közös vonásuk, az a gúnynevek általános használata. Álcázásul szolgált, egymás közötti beszédükben használva valódi kilétüket elfedte, így biztonságukat növelte ezek alkalmazása. azóta is, a mai napig él a tolvajok (bűnözők) körében az álnevek, gúnynevek kitalálása. A betyárvilág nagyszámú álnevei is arra mutatnak, hogy bár a maguk egyszerűbb módján, kisebb körben, de éltek egyfajta magyaros jellegű titkos beszéddel a betyárok is.

Sokkal összetettebb a tolvajnépség: világlátottabb kereskedőkből, csavargókból, elzüllött, léha, könnyelmű alakokból kerül ki a társadalom ezen rétege. Ők már bonyolultabb, fejlettebb nyelv kialakítására voltak képesek. Nyelvük a XVIII. század utolsó évtizedében lassan fejlődik, gyarapodásnak indul. A XIX. század során a magyar tolvajélet vidékről - a vásárok, csárdák, sokadalmak után - a német anyanyelvű fővárosba tevődik át. Budapest "még nem régen is tisztán idegen város volt" (Rákosi Nyr. 1911:25).

A fővárosi szórakozóhelyeken ("lebujokban") a német rotwelsch volt az uralkodó titkos nyelv. A magyar és német alvilági érintkezésben a jóval fejlettebb német szókészlet elnyomta a kezdetleges magyar szókincset. A kisszámú magyar szók egy része felszívódott a magyarországi német argóba, de jelentős része megmaradt a magyar és a kétnyelvű tolvajok ajkán - a német tolvajnyelv szókinccsével kiegészülve.

A főváros fokozatosan elmagyarosodott, s ennek következtében gyérült a német nyelv használata; bár a német-magyar argó szókinccs bizonyos változásokkal megmaradt. nagyvárosokban (főként Pesten) külön társadalmi rétegeként kialakul egy elszegényedett, elzüllött, külvárosi munkakerülő típus: a jassz, melynek tagjai nem feltétlenül gonosztevők. Ezek az ingyenélők, hamis kártyások, csalók fokozatosan mégis a tolvajnép nyomába lépnek; a szükség rákényszeríti őket, hogy megtaláljuk az utat a megélhetés lesz - a lehető legkevesebb fáradtsággal.

Szintén önálló nyelvetalkotnak maguknak, melyet társadalomtól elzárt, társadalomból kirekesztett világukban használnak. A jassznyelv - természetétől fogva - sokban hasonlít a tolvajnyelvhez, noha nem mondhatóak azonosnak. A "tolvajnyelv elsősorban a laikus részére való teljes érthetlenséget célozza", míg a jassznyelv számos kifejezése mindenki számára érthető, s a hétköznapi nyelvbe is beszivárog (Kabdebó 1917.7). Az argó szavak is állandó hatással vannak a köznyelvre, fontosak a szókeletkezés és nyelvbővülés szempontjából. A tolvajnyelv szavai közül sok beható a hétköznapi nyelvbe, majd meggyökeresedve innen az

irodalmi nyelvbe is bejut. Ezek a szavak nagyon hamar elterjednek az egész magyar nyelvterületen.

A "pesti nyelv" (Bárczi), a "pesti utca nyelve" (Dénes), azaz a tolvajnyelv gyakran szándékosan kerül be az irodalomba, tudatosan szerepeltetik. DÉNES Molnár Ferencet említi példaként, aki Liliom című színdarabjában a városliget nyelvét eleveníti meg a színpadon; s azóta ennek sok sajátosságával, kifejezésével találkozhattunk. A szereplők szóhasználatából, szerkesztésmódjai közül egyesek később meglehetősen általánossá váltak. Az író figurái jellemzését próbálja nyelvhasználatával elősegíteni, célja, hogy minél jobban meg tudja jeleníteni alakjainak gondolkodásmódját, érzelmvilágát, egyéniségét. A laikus olvasó vagy színházlátogató talán kevésbé érzékeli e tudatos törekvést, s az ábrázolt nyelv bizonyos jellegzetességeit akaratlanul átveszi. Ez a fajta színpadi - írói megoldás tehát nagyon elősegíti az utca nyelvének köznyelve, sőt az irodalmi nyelvbe hatolását (Dénes Nyr. 1937.3-4). JENŐ említést tesz a tolvajnyelvnek egyfajta saját irodalmáról, bár ez inkább csak a költészet terén nyújtott próbálkozásokról áll. Nem műköltői szándékkal és igénnyel megírt versek ezek, csak "jókedvben faragott" tolvajversikék. Mindig aktuálisak születésük pillanatában, a tolvajéletéről, a nap mint nap megélt új élményekből keletkezettek. Magyar dalok mintájára, hangsúlyos versmértékben formált helyzetdalok ezek (Jenő 1900.41-44).

"Nem fázok én a zsarótól
Ha matós vagyok...
Elmegyek a tof cafkámhó',
Ott durmolhatok."

A köznyelv szavaival talán így mondhatnánk:

Nem félek én a rendőrtől
Ha részeg vagyok...
Elmegyek a barátnőmhöz
Ott aludhatok.

Az argó és az argó-szerű csoportnyelvek a köznyelven és irodalmon kívül egymásra is állandó hatással vannak. Emiatt a különböző argók határai elmosódnak. A köznyelvbe hatolással egy argóval átítatott köznyelv jön létre. Innen kétféle úton terjedhet tovább: vízszintesen, a nem nagyvárosi lakosság között, és függőlegesen is - a műveltebb társadalmi osztályok nyelvébe jutva. Ekkor már tulajdonképpen nem is beszélhetünk argóról, hiszen a tolvajnyelv két alapvető jellegzetességét: a titkosságot és a csoporthoz kötöttséget már nem hordozza. Az argó közismertté válása az eredendő feltételt, az elkülönülésre való törekvést akadályozza meg. Ez az oka annak, hogy a tolvajnyelv szókincese nagyon gyakran változik. Ám az argó elterjedésének, közismertté válásának mértéke nagyobb, mint az új szavak keletkezéséé, s ez lassan-lassan az argó megszűnéséhez vezet. BÁRCZI Franciaországra hívja fel a figyelmet, ahol az eredeti értelemben vett tolvajnyelv vagy hozzá hasonló titkos nyelvek már egész szókincsüket beleöntötték az

alacsonyabb, de tisztességes társadalmi osztályok nyelvébe. Ez a folyamat ekkor (1932) már javában zajlik a magyar titkosnyelvnél is, ám még korántsem lehet azonosítani az alacsonyabb rendű köznyelvvél.

Élő argó van még, s bár a link szókészlet benyomulása megállapítható a köznyelven, ezen szavak nagy része még idegen szóként szerepel itt (Bárczi 1980.242). PÉTER vélekedése szerint mára már (1980) ez a BÁRCZI által felvázolt fejlődési folyamat tökéletesen lejátszódott a magyar nyelvben is, hasonlóan Európa más népeinek nyelvéhez. Alacsonyabb szintű, baráti, bizalmas társalgási nyelvünkben a szókinccs és kifejezőképzlet egy jellegzetes rétege alakult ki és gyakorta módosul, megújul. Ez a régi argóra és csoportnyelvekre épül, ezekből táplálkozik. E nyelvi rétegnél azonban már nem lehet konkrétan függőleges vagy vízszintes elterjedtségről beszélni; s noha a fiatalabbak körében kedvelt különösen haználata, nemzedéki határvonalat nem húzhatunk alkalmazásánál. Megállapítható tehát, hogy köznyelvi jelenséggé vált ez a fajta nyelvhasználat, amelynek jelölésére PÉTER az angol nyelvből vett *szleng* kifejezést tartja legmegfelelőbbnek, legpontosabbnak (Péter Nyr. 1980.273-5). Tehát ezután már nem beszélhetünk az eredeti értelemben vett, tulajdonképpeni tolvajnyelvről, s talán itt véget is ért, illetve más irányba terelődött e mindig is szűkkörben használt, s gyakorta változó nyelvi réteg fejlődéstörténete.

A magyar tolvajnyelv szókészletének néhány jellemzője

A titkos nyelveknek - így a magyar tolvajnyelvnek is - legjellemzőbb sajátága, hogy csak szókinccs tekintetében tér el a köznyelvtől, amelyben született; nincs külön nyelvtana. ragozása, mondszerkesztése, egész grammatikája azonos a köznyelvével, csupán kifejezőképzletének, szókinccsének különbözőségei teszik eltérővé, ezek biztosítják titkosságát. E nyelvben a legtöbb kifejezés olyan fogalmak megjelölésére keletkezett, melyek a tolvajnép mindennapi életének legfontosabb részét alkotják. Emiatt a legsűrűbben használt fogalmak kifejezésére egész sor, gyakran tucatnyi különböző létezik; ilyenek pl. a lopás, kéjnő, tolvaj, rendőúr, pénz és kártya elnevezései (Kabdebó 1917.8).

Néhány a gyakori kifejezések közül:

Prostituált

JENŐ és VETŐ szótárából: fájer, cafka, ká, kálé, kibe, kici, klunt, kráml, lubnyi, lugnya, melkerin, rauchká, szracska

SZIRMAY szótárából: cafka, fidis tyúk, franka tyúk, kiba, kuruc, melker, ribanc, szracska

KISS KÁROLY szótárából: cafka, cápa, ká, kuruc, kurva, lepedőakrobata, lubnya, luvnya, pillangó, ribizli, sarkcsillag

Lopni

J-V.: händeln, rajzolni, sachera, vágni

Sz.: bugázni, csapni, csaklizni, cupfolni, csórni, csórolni, dörrenteni, evezni, fújni, dobni, mórni, rajzolni, ötön venni, piszkálni, sacherolni

K.: bugázni, csapni, csencselni, csórni, dűteni, elszipkázni, evezni, fújni, happolni, kommunizálni, meglovasítanirajzolmi, szajrézni, szipkázni, újítani

Rendőr, csendőr, detektív

J-V.: héjménn, khéz, kiberer, kimájer

Sz.: amdrás, andris, botos, csákmákló, csingó, kanász, kéz, láb, pacsirta, prosztó, zсарu

K.: andris, durung, farkas, hekus, seralö, varga, zсарú, zsernyák

A tolvajnyelvek szókincse mindenütt azonos alkotó elemekből áll össze. Kétféle összetevői az eredeti, nemzeti nyelvi szavak és az idegen elemek.

Kölcsönszavak, idegen elemek a magyar tolvajnyelvben

A szókészlet jelentős részét minden tolvajnyelvben idegen elemek alkotják. BALASSA cáfolja ezt a tévesen elterjedt véleményt, mely szerint általában a tolvajnyelvek szavai legnagyobbbrészt a héber nyelvből és a zsidó-németzsargonból származnak. Az idegen elemek többségének forrása minden nyelvnél más és más, főként az adott nyelvvel szomszédos népek nyelveiből illetve az alacsonyabb társadalmi osztályokkal érintkező nyelvekből kerülnek át (Balassa 1924.6).

A JENŐ-VETŐ féle szótár közöl egy statisztikát, ahol százalékokban kiszámítva adják meg az idegen és magyar elemek arányát. Eszerint a szavak között legtöbb a német (33%), ezután a magyar van többségben (25%), majd a héber szavak következnek (20%). Jelentős a cigány szók aránya (5%), s számottevő a zsidó-magyar-német szókeverékek száma is (12%). A többi idegen nyelvből bejutott szóra mindössze 5% esik. Szótárunkban mintegy 300 magyar szó szerepel, amelyek - a magyar képzőkkel és ragokkal ellátott szavakkal kiegészülve - az igazán magyar tolvajnyelvet alkotják (Jenő 1900.29). BALASSA a SZIRMAY-féle 1924-es szótárhoz írt bevezetőjében jócskán azeredeti magyar szavak javára billenti a mérleget. Véleménye szerint a mintegy 1000 szót tartalmazó szótár szavainak 70%-a magyar, s mindössze az egész szókészlet 30 %-át teszik az idegen elemek (Balassa 1924.11).

BÁRCZI alátámasztja JENŐ vélekedését, s igazolja azt is, hogy a magyar elemek nagymértékben megszaporodtak 1900 óta. Ez az idegen elemek arányának szükségszerű csökkenésével járt, de BALASSA megállapítását érthetetlenül túlzónak találja. Feltehetően a SZIRMAY féle szógyűjtemény szolgált BALASSA vizsgálódásainak alapjául, s ebben körülbelül 35%-ra tehető a magyar szavak aránya, tehát fele a BALASSA által jelzettnek. Bárczi 30-35% körül gondolja kora jassznyelvének kétségtelenül magyar elemeit (Bárczi 1980.255). Ez a nyelv német, héber-jiddis, cigány és magyar eredetű szavakból és kifejezésekből áll. Kis hányadának néhány egyéb nyelv is (főként a szlovák) alkotórésze.

Az idegen eredetű elemek közül a magyar tolvajnyelv legszámottevőbb részét a német nyelvből származó szavak adják. Ezen német szavak két csoportra oszthatók. Az első csoportot az eredeti német köznyelvi jelentésükkel átvett szavak teszik. Ez nem a rotwelsch öröksége, ezek a szavak a német nyelvben nem titkosak - a magyar tolvajnyelv saját átvételei. A másik csoport tagjai a német tolvajnyelvből és annak magyarországi ágából kölcsönzött szavak. Ez a csoport jóval nagyobb számú, mint az előző. Jelentős réteget alkotnak a héber nyelvből származó átvételek is, melyek a jiddisen ét a roswelschbe, majd onnan a magyarba jutottak. Hangalakjaikban a jiddis kiejtés sajátosságai fedezhetők fel. Többnyire a magyar nyelv szerzeményei a viszonylag nagy számú cigány elemek. Olasz, francia szláv szavakat is találunk, melyek vagy más nyelv útján, vagy közvetlen kölcsönzéssel kerültek be tolvajnyelvünkbe.

A bekerülő idegen elemek csak lassan-lassan, fokozatosan közelítenek nyelvünk hangrendszeréhez. Valószínűleg eleinte majdnem teljesen eredeti hangalakjukat tartják meg. A beszélők fokozatos elmagyarosodásával hangváltozások, handhelyettesítések következtében egyre jobban igazodnak az átvevő nyelvhez, azaz magyarosodnak a szavak és kifejezések.

Magyarosítási módok, a magyar elemek

A leggyakrabban előforduló szómagyarosítási mód az idegen szavak és kifejezések szóról-szóra magyarra fordítása. Az így keletkezett szavak száma igen nagy. Valószínűleg sok általunk ismeretlen eredetű szó keletkezett szócsonkítással, különböző ferdítésekkel. Gyakori a szó népetimológiaszerű, de tudatos, játékos elferdítése. Szintén általános eljárás az eredeti szóvégződés levágása, s az így keletkezett csonka alakot magyar képzővel, vagy a magyar tolvajnyelvben kedvelt szóvéggel látják el. A tolvajnyelvben folytonos átalakulás zajlik mind a magyar, mind az idegen szavaknál.

A magyar elemek lehetnek spontán szóalkotások, de az ilyen igen ritkán fordul elő. Legtöbbjüket a magyar köznyelvi szókincsből vette át a tolvajnyelv. A magyar szavak értelmét vagy jelentésök vagy hangalakjuk elváltoztatása teszi titkossá. Előfordulhat, hogy ugyanazon szónál mindkét jelenséggel találkozhatunk (Bárczi 1980.257-267).

Néhány fontos emlékünk a magyar tolvajnyelvből

Mivel az argó egyik fő célja a titkosság, sokáig nemcsak, hogy nem jegyezték le, de említés szintjén sem találkozhatunk vele. Csak a már biztosan kialakult, s valószínűleg hosszabb ideig tartó előzményre épülő tolvajnyelvről, illetve annak létezéséről tudósít bennünket OLÁH MIKLÓS 1536-ban. Az esztergomi érsek az arad megyei Simánd helység koldus lakosságáról szólva említi, hogy saját maguk által alkotott nyelvet beszélnek, melyet kívülálló nem érthet meg. A "*vakok nyelve*" elnevezésű szóhasználat, melyből OLÁH egyetlen adatot sem jegyzett fel. Mégis

tudjuk, hogy a tolvajnyelvek közé tartozott a simándi koldusok beszéde, hiszen létrejötte nek egyértelműen célja a titkosság, a kizárólagosan saját csoportjukon belül való nyelvi érintkezés. Feltehetően tehát ez az első adatunk egy mesterségesen alkotott, titkos nyelvről hazánkban. Ezt az említést már írásos adatok követik a tolvajnyelv milyenségéről.

Elsőként egy miskolci szójegyzékről kell szólnunk, mely egy 1775-ben keletkezett kihallgatási jegyzőkönyv végén található. A per anyaga alapján készült, mely az itt érintett vásári tolvajbanda vallomásait tartalmazza. az általuk beszélt zsargon *zsvány-nyelvnek* nevezik vallomásukban. A szójegyzék 28 szót tartalmaz, s feltűnnek itt a későbbi hasonló iratokban nem szereplő tolvajnyelvi kifejezések is (Török Mny. 1957.173-4).

SCHRAM tesz említést egy az előzőnél néhány hónappal később keletkezett tolvajnyelvi összeállításról. 70 szót tartalmaz a gyűjtemény, ahol (a többitől eltérő módon) először szerepel a köznyelvi forma, s ezt követi az argó kifejezés. Néhány szava még SCHRAM korának jassz nyelvében is előfordul. Szerzője nem bűnügyi aktából, tehát nem bírósági eljárás nyomán jegyezte fel, hanem a címben név szerint szereplő rab szókincsét gyűjtötte össze. A szójegyzék utolsó négy szavának kézírása nem azonos az előző szavakéval, ám ezek is korabeli (XVIII. századi) kéztől származnak (Schram Mny. 58. 107-9).

E két gyűjteményt a hosszú ideig elsőnek tartott, s általában a "Legrégebbi tolvajnyelvi szójegyzékünk" címet viselő 1782-ből származó Hajdúböszörményi perirat követi. A tolvajnyelv egész gyűjteménye ez, 74 szóból áll, melyből 19 még 1924-ben is él a tolvajok ajkán (Balassa 1924.8). BÁRCZI 1932-ben 25 szót emel ki a gyűjteményből, mely a "közelmúlt" tolvajnyelvében még megvolt (Bárczi 1980.247). JABLONCZAY PETES JÁNOS, Hajdúkerületi főjegyző állította össze a tolvajok vallomásai alapján. Egész ország részben beszélt argó válogatása ez a gyűjtemény. A szójegyzéket sokan közölték, a kiadásokban kisebb eltérések mutatkoznak (a közlők általában nem ismerték a többi, korábbi lejegyzéseket). A szavak túlnyomó része eredeti magyar szó, melyek átvitt jelentésben használatosak. Német, szláv, jiddis-héber és latin szavakat is tartalmaz, de az anyag több mint fele kétségtelenül magyar eredetű.

1862-ből származik első nyomtatott emlékün, TORONYAI KÁROLY munkája: "A rablóknak, tolvajoknak és kozákoknak együtt való hamis és zavaros beszédek..." című ismertető és szótár. Első részében felhívja a figyelmet, hogy "hányféleképen és miképen rabolnak, lopnak, csalnak ezen rossz életű egyének"; a második szakaszban pedig egy szűk, hét lapra terjedő szótárt közöl, ahol minden argó szót két közszói megfelelővel értelmez. Nagyrészt magyaros jellegű, de több benne az idegen elem - főként a német tolvajnyelvből vett és nálunk is használatos szavak. Már alkalmazkodik a városi viszonyokhoz, többféle bűncselekmény szavait vizsgálja.

Szintén a XIX. századból való BERKES KÁLMÁN "A tolvajélet ismertetése" című könyv. A fővárosi rendőrfelügyelő gazdag tolvajnyelvi anyagot tesz közzé. Célja, akárcsak elődeié a figyelem felkeltése, tájékoztatás a tolvajokról és módszereikről - 1888-ból. Adatai csaknem teljesen idegen alapokra épülnek, szinte jelentéktelen a magyar elemek aránya.

Az első komoly és alapos munkának e témában JENŐ SÁNDOR és VETŐ IMRE szótárát tartja BÁRCZI. "A magyar tolvajnyelv és szótára" a két szerző által összegyűjtött mintegy 1400 szót és egy a tolvajokról szóló tanulmányt tartalmaz. A századfordulón adták ki, etimológiákat is közölnek; BERKES szótárához képest ismét magasabb a gyűjtemény anyaga.

Ezt a szótári anyagot bővíti ki a Budapesti Államrendőrség Főkapitányságának Bűnügyi Osztálya által 1911-ben kiadott szógyűjtemény. A szótár hangjelölése ingadozó, felváltva alkalmazza a német és magyar helyesírást - ezzel bizonytalanságokat okozva az olvasatban.

BALASSA JÓZSEF bevezető tanulmányával jelent meg SZIRMAY ISTVÁN neve alatt: "A magyar tolvajnyelv szótára". Biztos adatokat nyújt az 1923-24-ben használt magyar titkos nyelvre, hiszen SZIRMAY, mint rendőri riporter saját gyűjtése alapján állította össze a szótár anyagát. Egységes, a magyar helyesírásban használt hangjelöléssel adta közre a körülbelül 1300 szóból álló anyagot.

Utolsóként említem még KISS KÁROLY munkáját, ami jól mutatja a közelmúlt még élő tolvajnyelvét (1963). Úgy gondolom, ezután már nemigen jelent meg ilyen jellegű szótár, hiszen az eredeti értelemben vett tolvajnyelv már egyre inkább kihalóban van. Példa erre Fazekas összeállítása; a "Jasszok, zsarók, cafkavágók" szóanyagában már nem a tolvajnyelv egyenesvonalú fejlődését, folytatását láthatjuk; sokkal inkább a köznyelvi használatban is ismert szleng kifejezések tűnnek fel itt.

A tolvajnyelv témakörében megjelent tanulmányok és szótárak legtöbbször célja elsődlegesen a gyakorlati segítségnyújtás volt. Íróik, gyűjtőik remélték, hogy ismertetésekkel hasznára lesznek az embereknek, akik nap mint nap ki vannak téve a zsebmetszők és egyéb tolvajfajták mesterkedéseinek. Amellett, hogy a köznapói embert próbálják rábeszélni szógyűjteményeik elolvasására, úgy vélik, haszonnal forgathatják ezeket a rendőrség tagjai is. A titkos nyelvet, a tolvajok szóhasználatát, módszereit megismerve könnyebben védekezhetnek ellenük, elfoghatják őket, esetleg megelőzhetik a készülődő akciót. Emellett megjelent a nyelvészeti szempontú érdeklődés is, feltámadt a kíváncsiság eziránt a nyelvfejlődés szempontjából fontos rétegnyelv iránt. A magyar nyelv történetének ez is része, nyelvünk megismeréséhez innen újabb adatok, ismeretek meríthetők.

Felhasznált irodalom

Rövidítések: MNy. - Magyar Nyelv. Folyóirat.
Nyr. - Magyar Nyelvőr. Folyóirat.

- A Pallas Nagy Lexikona - Tolvajnyelv. XVI. 248, Bp., 1897.
 A magyar titkos nyelvek. Mny.13(1917):59.
 A magyar tolvajnyelv legelső gyűjteménye. Nyr. 44(1915):140.
 Balassa József, A magyar tolvajnyelv legrégebb emléke. Nyr. 53(1924):5-8.
 Balassa József, A "pesti nyelvjárás". Nyr. 62(1933):94-6.
 Bálint Kelemen, Tolvajnyelv. Nyr. 26(1897): 175.
 Bárczi Géza, A "pesti nyelv": A magyar nyelv múltja és jelene. 237-279, Bp., 1980.
 Bárczi Géza, Egy régi adat a magyar tolvajnyelvre. Mny. 46(1950):276-7.
 Bárczi Géza, Legrégebbi tolvajnyelvi szójegyzékünk. Mny. (1956):228-30.
 Berkes Kálmán, A tolvajélet ismertetése. 1888.
 Csefkó Gyula, A tolvajnyelvről. Nyr. 27(1898):132.
 Dénes Szilárd, Pestiességek. Nyr. 44(1915):367.
 Dénes Szilárd, A pesti ucca nyelve az irodalomban. Nyr. 66(1937):3-5.
 Fazekas István, Jasszok, zsarók, cafkavágók. Bp., 1991.
 Heltai Jenő, Budapesti argó. Nyr. 42.173-4.
 Herceg Ferenc, Pesti nyelv (Védőbeszéd). Nyr.35(1906):364-8.
 Hoffmann Tamás, Mny. 53(1957):272.
 Hoffmann Tamás, Zsivány argoz 1782.ből. Mny. (1956): 89-91.
 Implom József, Legrégebb tolvajnyelvi szójegyzékünk. Mny. (1957):270-2.
 Jenő Sándor- Vető József, A magyar tolvajnyelv és szótára. Bp., 1900.
 Kabdebó Oszkár, Pesti jassz-szótár. Bp., 1917.
 Kiss Károly, A mai magyar tolvajnyelv. Bp., 1963.